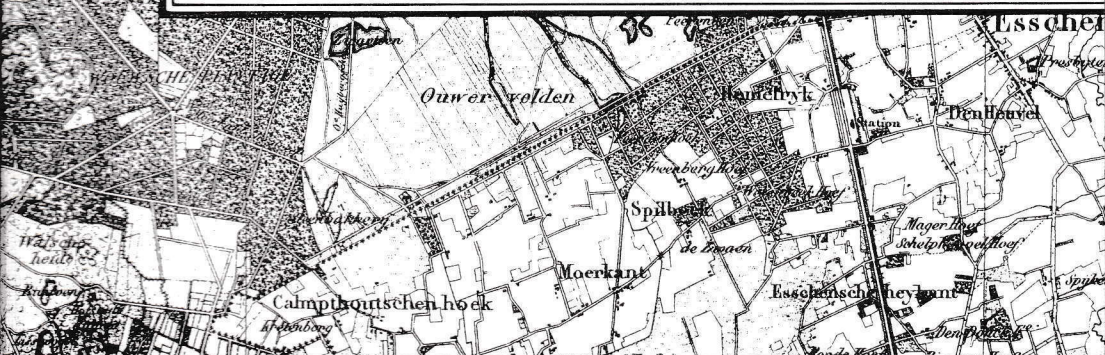

1-'97

De armenzorg in Roosendaal en Wouw

Het begrip armoede

Een eenduidige definitie van armoede valt niet te geven. Het begrip kan namelijk zowel subjectief als objectief worden bekeken. Bij de subjectieve zienswijze wordt vooral naar de eigen beleving van de persoon gekeken, bij de objectieve visie speelt het oordeel van de betrokkene geen rol. Armoede is een relatief begrip, dat kan worden verbonden met het welvaartsniveau van de betreffende samenleving. Meestal wordt door onderzoekers gekeken naar het inkomen en wordt een grens getrokken: de zogenaamde armoedegrens. In Nederland heet de armoedegrens volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek het sociaal minimum, en dat komt ongeveer overeen met de bijstandsnorm. Armoede wordt vooral geleden door degenen die geen werk hebben of die niet kunnen werken, zoals bejaarden of arbeidsongeschikten.

Na de inwerkingtreding van de Algemene Bijstandswet in 1965 heeft men lang geloofd dat armoede uitgebannen was. Het zou inmiddels tot een begrip uit het verleden geworden zijn. Uit de discussie van de afgelopen twee jaren, die onder andere door bisschop Muskens van Breda aangezwengeld werd, is wel duidelijk geworden dat er ook tegenwoordig nog armen in Nederland wonen. In dit artikel worden de overeenkomsten en verschillen met de armoede van vandaag belicht, waardoor de relativiteit van het begrip armoede scherper omlijnd wordt. Tevens wordt gewezen op de inhoud van het huidige minimabeleid van de gemeente Roosendaal.

Het ontstaan van de armenzorg

De zorg voor de arme medemens mag zeer oud genoemd worden. Het ontstaan van deze zorg hangt namelijk nauw samen met de verspreiding van de christelijke godsdienst. Volgens de christelijke leer behoort

Christiaan Antonie Daverveldt was voorzitter van het Wouwse armbestuur. Op 20 oktober 1873 volgde hij zijn vader op als burgemeester van de gemeente Wouw. Hij bleef tot 29 december 1899, de dag van zijn overlijden, die functie vervullen. (Foto collectie: De Vierschaer-Wouw).

immers het lenigen van armoede tot een van de werken van barmhartigheid en is een van de hoofdpogaven van de gelovige.

In de middeleeuwen kwam in onze streken een organisatievorm van de armenzorg tot stand, die stoelde op een samenwerking tussen kerkelijke en burgerlijke overheid. Deze gemeenschappelijke instelling werd de 'Tafel van de Heilige Geest' genoemd. Die naam 'Tafel' vond zijn oorsprong in de tafels die achter in de kerk of kapel geplaatst werden en waarop allerlei gaven in natura door de gelovigen konden worden gelegd ten behoeve van de minder bedeelden. De tafels waren toegewijd aan en onder de bescherming geplaatst van de H. Geest. Zo vonden in de zestiende eeuw te Wouw bedelingen plaats in de vorm van: wittebrood op Sint- Stephanusdag, tarwe op Goede Vrijdag en op Allerheiligenavond.

De verdeling van de gaven werd geregeld door personen, die daartoe door de parochianen waren aangewezen. Zij werden Heilige Geestmeesters genoemd en moesten zowel aan de kerkelijke als aan de wereldlijke overheid verantwoording afleggen. Dat was des te meer nodig naarmate de H. Geestmeesters door schenkingen in het bezit kwamen van geld en onroerende goederen. Die goederen zouden dankzij een goed beheer tot ver in de twintigste eeuw een bijdrage leveren aan de middelen waaruit de behoeftigen voorzien werden van het nodige.

De wijkfondsen in Roosendaal en Wouw

Wanneer de H. Geesttafel in Roosendaal is opgericht is niet precies bekend, maar dat moet minstens in de vijftiende eeuw zijn geweest. De oudste vermelding van de Roosendaalse Tafel dateert van 1411 en de eerste H. Geestmeester, Harmen Willem Rampssone, wordt genoemd in 1446. In Wouw is er al veel eerder, namelijk in het jaar 1299, sprake van een 'Mensa Sancti Spiritus'.

Wellicht ten gevolge van de grote rampen die onze streek op het einde van de zestiende eeuw troffen bij de eerste fase van de Tachtigjarige Oorlog werden de verzorgingsgebieden van de Tafels verdeeld in verschillende wijken. In Roosendaal ontstonden drie verschillende

4

fondsen: de Armen van de Markt, Hulsdonk en Kade; de Armen van de Molenstraat en Kalsdonk en de Armen van de Achterstraat, Kortendijk, Langdonk en Langendijk. Elke instelling werd door een aparte armmeester bediend, die voor een periode van drie jaar benoemd werd door schout en schepenen in hun functie als 'opperarmmeesters'. Na 1648 hoorde de pastoor van Roosendaal in verband met het verbod tot de openbare uitoefening van de rooms-katholieke godsdienst niet langer de rekening mee af.

Nispen vormde samen met Essen een parochie en kende eigen H. Geestmeesters. Nadat in 1648 een grens ontstond tussen de twee plaatsen bleef de gezamenlijke parochie en H. Geesttafel bestaan. Voortaan moesten de armmeesters verantwoording afleggen aan zowel de schout en schepenen van Roosendaal en Nispen en Essen-Kalmthout als aan de pastoor van Nispen-Essen.

De dorpen Wouw en Heerle hadden ook ieder hun eigen fondsen. Voor de gehuchten Vroenhout, Haink, Boeink en Vinkenbroek bestond eveneens een afzonderlijk fonds. Deze gebieden behoorden weliswaar tot de gemeente Roosendaal en Nispen, maar maakten tevens deel uit van de parochie Wouw. De H. Geestmeesters van het Land van Nassau moesten daarom aan de Wouwse autoriteiten verantwoording afleggen. Ten slotte was er onder Wouw nog de tafel van de H. Geest van de Langendijk. Deze kleine, driehoekige heerlijkheid werd helemaal vanuit Wouw bestuurd, maar het gebied maakt momenteel deel uit van de gemeente Rucphen. Sinds 1637 behoorde dit gebied echter wel tot de parochie Roosendaal.

Verordeningen

De zorg voor de armen raakte in de loop van de tijd steeds verder gereguleerd. De herkenbaarheid van de bedeelden kreeg daarbij veel aandacht. Zo blijkt uit de rekening over het jaar 1650 van de armmeester van de Achterstraat dat "alle schamele lieden, so jonck als out, sullen gecleet worden, namenlijcken de manspersoonen in schaepsgrauw ende de vrouwspersoonen in bruyen blauw laken, opdatte selve dewelcke tot laste van den armen gealimenteert ende gecleet

Petrus Cornelis Daverveldt was eveneens voorzitter van het armbestuur. Op 10 april 1900 werd hij als burgemeester van Wouw geïnstalleerd. Hij overleed op 11 februari 1911, daags nadat hij 43 jaar was geworden. (Foto collectie De Vierschaer-Wouw).

werden daerby te onderscheyden ende te kennen zijn". In de achttien- de en aan het begin van de negentiende eeuw verstrekke het lokale bestuur in Roosendaal ook wel 'vergunningen' om te mogen bedelen, maar degene die bedelde moest een rood bandje dragen waaraan een loodje bevestigd was.

Vanaf het einde van de zeventiende eeuw tot aan het begin van deze eeuw speelde ook de plaats van herkomst van de te bedelen persoon een belangrijke rol. Niet de woonplaats maar de plaats van geboorte was verantwoordelijk voor de kosten van de bedeling. Wilde iemand verhuizen dan diende deze zich te voorzien van een zogenaamde borgbrief, dat wil zeggen een verklaring van de bestuurders van zijn geboorteplaats dat zij zich garant voor hem stelden mocht hij of zij vervallen tot armoede. Kon iemand een dergelijk papier niet overleggen, dan was de kans groot dat hij niet in zijn nieuwe woonplaats mocht blijven. Conflicten tussen verschillende besturen over dergelijke kwesties waren mede door de gebrekkige administratie schering en inslag. Zo waren Wouw en Roosendaal het vaak oneens over de bedeling van de bewoners van hun grensgebieden zoals het Land van Nassau of de Langendijk.

In het eerste reglement van het Burgerlijk Armbestuur uit het midden van de negentiende eeuw werd het de bestuurders aanbevolen de armen te bezoeken, onderzoek te doen naar hun toestand, en hen aan te sporen dan wel door het inhouden van onderstand te noodzaken 'zich zedelijk te gedragen, hunne Godsdienstpligten te vervullen, reinheid in acht te nemen, en hunne kinderen ter Kerk en school te zenden'.

Centralisatie

In 1804 werden Essen en Nispen afzonderlijke parochies en dus kreeg Nispen een eigen armbestuur. De drie Roosendaalse fondsen gingen een jaar later juist op in één organisatie. Uiteindelijk ontstond in 1815 een armbestuur voor de hele gemeente. In Wouw geschiedde iets soortgelijks. Op aandringen van de Franse bezetter gingen in ongeveer dezelfde tijd de armen van Wouw, Heerle en het Land van Nassau op in

een groter geheel. Deze twee instellingen in Roosendaal en Nispen en in Wouw bleven in feite tot aan de invoering van de Algemene Bijstandswet in 1965 bestaan. Vanaf de invoering van de Armenwet 1854 stonden zij bekend als het Burgerlijk Ambbestuur. In Roosendaal en Nispen werd de naam in 1953 veranderd in Burgerlijke Instelling voor Sociale Zorg; in Wouw noemde men het armbestuur vanaf 1959 de Burgerlijke Instelling voor Maatschappelijke Zorg. Zij verzorgden na 1854 met name de armen voor wie hulp 'onvermijdelijk' was, dat wil zeggen voor wie bepaalde kerkelijke of andere armbesturen niet konden of wilden helpen. Uitkeringen vonden meestal plaats in geld, maar soms ook nog wel in natura, dat wil zeggen uitdeling van voedsel of kleding. Door het aanstellen van een gemeentearts en een gemeentevroedvrouw was de (gratis) geneeskundige verzorging van de armen min of meer gewaarborgd. Steeds meer ging in de loop van twintigste eeuw overigens de verzorgende taak over van de armbesturen naar het lokale bestuur.

Sociale Dienst en Sector Welzijn

De bemoeienissen van de gemeente strekten zich vanaf het begin van deze eeuw op steeds meer terreinen uit. Met name na de eerste wereldoorlog werd de plaatselijke overheid verder betrokken bij de sociale zorg. De invoering van de Armenwet 1912 en de diverse sociale wetten na de tweede wereldoorlog zorgden telkens voor administratieve veranderingen. De banden tussen het burgerlijk armbestuur en de gemeente werden in administratieve zin steeds nauwer. Zo was de Roosendaalse ambtenaar van de burgerlijke stand Hubert Schoonheijt vanaf 1905 tevens actief als 'amanuensis' of secretaris-penningmeester van het Burgerlijk Ambbestuur. Hij werd in 1938 opgevolgd door de chef sociale zaken Jerome Schils.

Vanaf het begin van de jaren twintig kwam bij de gemeente Roosendaal en Nispen een afdeling 'Sociale Zaken en Openbare Werken' tot stand. Zij moest de diverse projecten in het kader van de werkverschaffing begeleiden, zoals de riolering van de binnenstad, de aanleg van diverse wegen en de normalisatie van de Watermolenbeek. Sinds 1922 was deze afdeling samen met onder andere de gemeentelijke arbeidsbeurs

Het voormalige godshuis Wasservas in de Kerkstraat in Roosendaal. Het werd in 1935 afgebroken. (Naar een tekening van Johan J. Werz.)

4

en de afdeling bevolking gevestigd in de hulpsecretarie, Raadhuisstraat 44. Na het aantreden van burgemeester Cl. Prinsen volgde een reorganisatie van het gemeentelijke apparaat. Sinds 1933 sprak men van de derde afdeling 'Sociale Zaken'. Als chef werd Jerome Schils aangewezen. In 1936 betrok de nieuwe afdeling enige lokalen aan de achterzijde van het nieuwe gemeentehuis aan de Markt 54.

De uitbreiding van de sociale wetgeving na de Tweede Wereldoorlog zorgde niet alleen voor de groei van het aantal taken, maar tevens voor steeds gecompliceerdere opgaven. Een reorganisatie was nodig en in 1954 kwam de 'Gemeentelijke Sociale Dienst' tot stand, die vanaf 1961 tot en met 1980 gevestigd was aan de Hendrik Gerard Dirckxstraat. Jerome Schils was inmiddels in 1972 opgevolgd door J.J.M. Kleijberg. In 1980 betrok de dienst het huidige gebouw aan de Henri Dunantstraat. De sociale dienst werd in 1988 omgedoopt tot de dienst Welzijn, Onderwijs, Sport en Cultuur. Ten slotte volgde in 1992 de laatste naamsverandering tot sector Welzijn, waarvan de huidige directeur is mevrouw H.J. van der Meer.

Minimabeleid van de gemeente

Het is de laatste jaren duidelijk geworden dat Nederland (en dus ook Roosendaal) een armoedeprobleem kent. De gemeenteraad van Roosendaal heeft daarom de wens tot het voeren van een minimabeleid uitgesproken. De invoering van de nieuwe Algemene Bijstandswet per 1 januari 1996 gaf de gemeente bovendien grotere beleidsvrijheid.

De doelstelling van het gemeentelijk minimabeleid is: 'Het bestrijden van armoede en de mogelijk tot gevolg hebbende sociale uitsluiting bij de burgers van de gemeente'. Hoofdzaak bleef dat mensen zoveel mogelijk geheel zelfstandig moesten kunnen voorzien in hun eigen kosten van levensonderhoud. Bemiddeling naar betaald werk en meer kansen voor scholing bleven daarom veel aandacht krijgen. Daarnaast wilde de gemeente andere mogelijkheden scheppen om mensen aan te sporen en te ondersteunen bij het bezig zijn met maatschappelijk nuttige activiteiten.

4

In maart 1996 verscheen als eerste aanzet de discussienota minimabeleid. Enkele maanden later werd een enquête onder de minima georganiseerd om de verborgen armoede op te sporen en om de behoeften te peilen van de mensen die op het bestaansniveau leven. De discussienota en de minimamonitor werden door de gemeenteraad op 29 augustus 1996 besproken en kregen groen licht. Vervolgens kon een plan van aanpak opgesteld gaan worden voor zaken als activering, schuldhulpverlening en bijzondere bijstand.

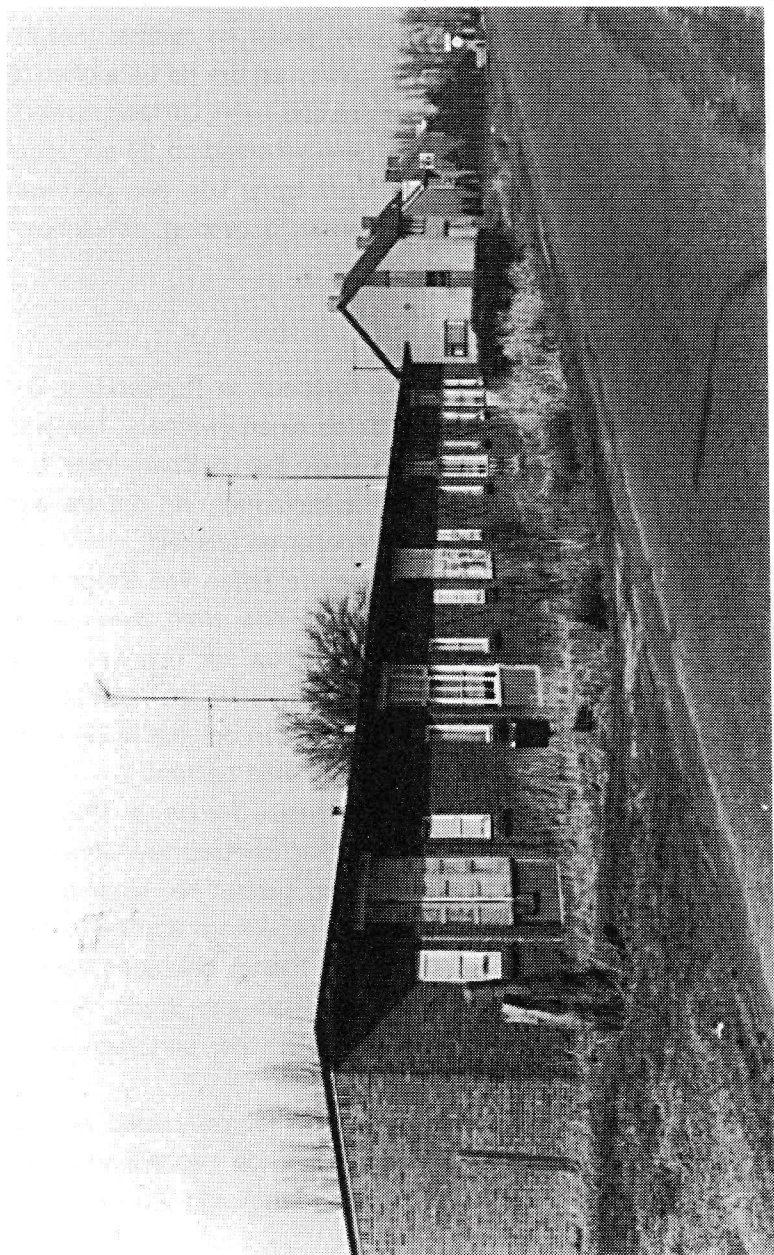
Andere instellingen

Al in het jaar 1360 is er sprake van een gasthuis in Roosendaal, dat bedoeld was voor zieke reizigers en voor de eigen inwoners. Het was gevestigd in de huidige Raadhuisstraat. Mede hieruit kwam later een fonds voort, dat bekend stond als de Passantarmen, en dat tot aan 1965 zorgde voor het verstrekken van aalmoezen en reisgeld.

Hendrik van Glymes, lid van de familie van de heren van Bergen op Zoom, stichtte in 1494 een fonds om daaruit drie arme personen te huisvesten in drie huizen nabij het kerkhof te Wouw, die ook wel 'godskameren' werden genoemd. In Roosendaal richtte Johanna van Wasservas in 1617 een Godshuis voor vier arme vrouwen op, dat in de vorm van het hofje Mariagaard in de Nieuwstraat nog altijd bestaat.

Een bijzonder legaat ontvingen de Roosendaalse Armen in 1727, de zogenaamde rente De Ruijter. Catharina de Roij weduwe van Christiaan de Ruijter liet hen een som van drieduizend gulden na, waarvan de rente groot $3\frac{1}{2}\%$ of f 105,- moest worden uitgekeerd aan behoeftige erfgenamen. Tot in 1968 werden (soms hele kleine) bedragen verzonden aan afstammelingen in bijvoorbeeld Steenberghe, Breda, Antwerpen en Londen. Onlangs is door een familielid weer een verzoek tot uitkering gedaan.

Naast de algemene armeninstellingen bestaan tot op heden ook de kerkelijke armbesturen en sinds het midden van de negentiende eeuw liefdadigheidsverenigingen als de Vincentiusvereniging en de Elisabethvereniging.

Een foto van een rijtje noodwoningen in de Spellestraat in Wou. Dit waren wel geen typische armenwoningen, want ze werden gebouwd om de woningnood direct na de oorlog op te lossen. De eerste bewoners vertrokken echter al snel en de gemeente plaatste er vaak gezinnen in die het niet zo breed hadden. Op de foto de laatste noodwoningen aan de Spellestraat in Wou. De foto werd in 1976 gemaakt. (Foto collectie De Vierschaer-Wouw).

Recente takken aan de boom van de armoedebestrijding zijn het Platform Minima Roosendaal en de Evagroep (Economie Vrouw Armoede). Voortgekomen uit vakbond en kerk brengen zij voor de beleidsmakers de problemen van de minima in beeld. Zij hebben met andere woorden een signaalfunctie. Dat wil zeggen dat zij de mening van iedereen die moet rondkomen van een minimuminkomen willen overbrengen naar verschillende instellingen. Dat kunnen zijn de gemeente, de woningbouwvereniging, het maatschappelijk werk of de politieke partijen. Tevens treden zij op als dienstverlenende, voorlichtende en bemiddelende instelling naar de minima toe. Enerzijds maken zij voor veel mensen de mars door de instellingen, met andere woorden het Minimaplatform en de Evagroep proberen een maximaal gebruik van de bestaande regelingen voor iedereen mogelijk te maken. De Evagroep richt zich daarbij met name op vrouwen. Anderzijds wijzen ze mensen op onbekende regelingen en procedures.

Roosendaal, maart 1997

J.M.W. Hopstaken

Bronnen:

Armenarchief van Roosendaal met:

- * archief van armeninstelling van Roosendaal van voor 1805
- * archief van het armbestuur van Roosendaal na 1805
- * gedeponiseerd archief van de armen van Nispen en Essen
- * gedeponiseerd archief van de Commissie tot leniging van armoede en wering van de bedelarij te Roosendaal

Burgerlijk Armbestuur en de Burgerlijke Instelling voor Sociale Zorg van Roosendaal en Nispen, 1856-1966

Burgerlijk Armbestuur en Burgerlijke Instelling voor Maatschappelijke Zorg van Wouw, 1856-1966

Vincentiusvereniging Roosendaal, 1850-1969

Administratief-bestuurlijke archieven van de schepenbanken Roosendaal en Nispen, Wouw en Moerstraten

Opvolgende plaatselijke en gemeentebesturen van Roosendaal en Nispen, en van Wouw

Literatuur

- * Buijsen, A.J.G., 'De armenzorg te Roosendaal en Nispen in het verleden', Jaarboek De Ghulden Roos 21 (1961), 81-91
- * Goyarts, C.B., 'De door de overheid gefinancierde verloskundige armenzorg te Roosendaal en Nispen van 1658 tot 1952', Jaarboek De Ghulden Roos 29 (1969), 20-31
- * Hasselt, E. van, 'Een oude stichting', Jaarboek De Ghulden Roos 4 (1944), 51-55
- * Heeren, C.J., 'De armoede in de zandstreken van Westelijk Staats-Brabant en de Noord-Antwerpse Kempen ten tijde van het Ancien Regime: achtergronden en oorzaken', Jaarboek De Ghulden Roos 45 (1985), 70-84
- * Heyst, C. van 'Parochie en kerk', in Ste Gertrudis in het Woud (Wouw 1976), met name pag. 96-97 en 126
- * Hopmans, L. 'De zorg voor zieke armen te Roosendaal', Jaarboek De Ghulden Roos 7 (1947), 31-38
- * Moor, R.A. de, 'De ondersteuning van de armen te Roosendaal door hun meer gegoede medeburgers in de nood der jaren 1840-1860', Jaarboek De Ghulden Roos 17 (1957), 110-121

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.